

ББК.83.3 (4 УК).
УДК 821. 161 2-31

В.А. Якимович (Кременець),

Образ іншого у прозі Бориса Харчука і Діни Рубіної

У статті аналізуються образи «інших», «чужих» у творах Бориса Харчука та Діни Рубіної. Акцентується на вирішенні письменниками моральних проблем, пов'язаних із почуттями людини. Повісті «Панкрац і Юдка» Бориса Харчука та «Камера наезжаєт!..» Діни Рубіної об'єднує єврейська тема. Підкреслюється, що Діна Рубіна не протиставляє євреїв представникам інших національностей.

Ключові слова: «інший», «чужий», образ, Борис Харчук, повість «Панкрац і Юдка», Діна Рубіна, повість «Камера наезжаєт!..».

Victoria Yakymovych. The image of the other in the works of Borys Kharchuk and Dina Rubina.

The images of «others», «alien» in the works of Borys Kharchuk and Dina Rubina are analyzed in this article. Moral issues related to human feelings are resolved by writers. Stories «Pankrats and Yudka» by Boris Kharchuk and «Kamera naiezhaet!..» by Dina Rubina are brought together by Jewish theme. It is emphasized that Dina Rubina does not oppose the Jews to other nationalities.

Keywords: «other», «alien», image, Borys Kharchuk, story «Pankrats and Yudka» Dina Rubina, story «Kamera naiezhaet!..».

Вивченням образу іншого, «чужого» (чужої країни, народу і т. ін.) у суспільній, культурній і літературній свідомості тієї чи іншої країни, епохи займається імагологія, для якої концепт «свої-чужі» є основоположним.

На сьогодні залишається проблема відсутності остаточного формулювання визначення понять «інший», «чужий». Так, у словнику української мови в 11 томах

виділено основні значення поняття «чужий»: не свій, незвичний за виявом, не рідний, незнайомий, чужорідний, іноземний, дивний [5, с.377]. Крім того, як зазначає Л. Виноградова, «оппозиция своего и чужого осмысляется в категориях разноуровневых связей человека: кровнородственных (свой-чужой род, семья), этнических (своя-чужая народность, нация), языковых (родной-чужой язык, диалект, говор), конфессиональных (своя-чужая вера), социальных (свое-чужое общество, сословие, коллектив)» [2, с.17]. Саме в таких вище згаданих значеннях ми будемо використовувати слово «чужий», а також «інший» по відношенню до образів персонажів у творах «Панкрац і Юдка» Бориса Харчука та «Камера наезжает!..» Діни Рубіної.

Борис Микитович Харчук – яскравий представник сучасної української літератури, автор низки романів, повітей, оповідань. Аналізу його творчості присвятили праці В.С. Брюховецький, О.В. Васишин, Р.Т. Гром'як, М.Ф. Слабошпицький, С.І. Сивоконь, М.П. Ткачук та інші. Юлія Джугастрянська так написала про свої роздуми над книгою «Вишневі ночі» Бориса Харчука, куди, зокрема, ввійшла повість «Панкрац і Юдка»: «Про справжнє мірило таланту й особливі вимоги до людяності митця можна міркувати чимало. Так само про значимість миті й відвертість із собою перед лицем вічності. Загалом же після прочитання всіх трьох повістей трохи більше замислюєшся над справжніми цінностями й істинною природою своєчасності. І над питаннями славнозвісної відповідальності перед читачем також. Приємно, гортаючи сторінки, відчувати, що незримо присутній поміж рядків автор тебе усвідомлює і поважає...» [3]. **Мета нашої статті** – проаналізувати особливості образів «інших» у творах «Панкрац і Юдка» Бориса Харчука та «Камера наезжает!..» Діни Рубіної.

Тема повісті «Панкрац і Юдка» - кохання німецького офіцера та єврейської дівчини, а також переслідування

євреїв під час Другої світової війни. Мистецька правда твору вражає читача більше, ніж життєва, адже змінилася сама концепція війни, яка постає не стільки як вияв героїзму на фронті, а як кризова форма буття людини, а також, за словами В. Агеевої, «як духовний стан, або, точніше, як нове знання про людину, чия родова сутність уперше за все своє буття зазнала такого жорстокого випробування, як фашизм» [1].

Головні персонажі повісті Харчука – «інший», «чужий» німецький офіцер Панкрац та «інша», «чужа» по відношенню до нього єврейська дівчина Юдка, яку третій день «гонять до осоружної роботи: ти, ти, ти – всі дівчата, в колону по чотири ставай, і поліцай Войтек веде. Шкребти, витирати, мити, вилизувати... І не десь там, а в тих квартирах, у тих будинках, де вони народилися, де жили, з яких їх витурили, запакувавши у трудовий табір, де зараз оселилися і живуть гестапівці, поліцаї, де бургомістрат» [6, с.73]. Євреїв, які проживали в захопленому фашистами містечку, у тому числі й батьків Юдки, окупанти зігнали у трудовий табір, усіх дітей вивезли в «санаторій». «Чужі», «інші» по відношенню до загарбників люди боялися тікати, тому що життя, яке одне, було для них найдорожче. Вони «йшли колонами, робили насип для залізничної вітки, мерзли на морозі, на снігу, гинули з голоду, але йшли, як і вона ходить зараз з дівчатами обмивати власні домівки, які засмерділи чужинці. Весняна повінь і перші грози змили бруди землі...» [6, с.79]. «А хто ж буде обмивати нечистоти за окупантами, хто?» [6, с.79] - запитує автор, адже для Юдки ворог – етнічно то соціально «чужий», «інший».

Лейтенант «СС» Панкрац проживав у будинку, який належав родині Юдки і де змушена була працювати дівчина. Він підкорив її з першої ж зустрічі: «Третій день вона тут, але вперше побачила Панкраца, який окупував собі їхній будиночок. Спершу почула його злий, лиховісний сміх, від якого їй потемніло в очах. Той сміх ніколи не забути: він як

їдь, як отрута. Сам Панкрац стояв на порозі, як володар, що міг карати і милувати, - він одночасно карав і милував своїм сміхом. Потім була його стрімка хода. Потім він наказав їй звестися, і вона стала перед ним. Потім він узяв її за підборіддя, і вона дозволила» [6, с.76]. Батько Юдки називає Панкраца убивцею та садистом і засуджує доньку за зв'язок із «чужим», із ворогом, а мати, навпаки, намагаючись вберегти життя своєї дитини, підштовхує її залишитися на роботі в німецького офіцера: «Я про тебе думаю. Якщо нас і не поб'ють, то з голоду поздыхаємо. А тобі треба жити. Ти мусиш вижити. Та якби я могла, я б віддала за тебе свою душу. І батько віддав би. Ти не дивись, що він мовчить» [6, с.86].

Юдка, всупереч традиційній думці про негативний образ «чужого», загарбника, закохалася в Панкраца, в його великі очі з блакитними іскринками: «Густий чуб, зачесаний назад, звихрено упав хвилями. Очі тепло промінилися. Був з тих людей, які рідко усміхаються губами, стримуються, затаюють щось внутрішнє, тому прочитати таке обличчя не легко. Неспокій, роздратування, гнів чи навпаки – примиренність, лагідність, радість – найперше проявляються в очах. Панкрац усміхався самими очима» [6, с.111]. Їй подобалося навіть зливати йому воду, милуватися його тілом – він перестав бути їй страшним. Із часом Юдка змиралася зі своєю долею наймички і коханки «чужого», офіцера-ворога. На нашу думку, Панкрацу, у першу чергу, зручно з єврейською дівчиною: вона вміє варити каву, смачно готує їсти, гарно прибирає, фізично приваблива і розумна. Можливо, якби не війна, і вони не були «чужими» з точки зору фашистської ідеології, Панкрац і Юдка могли б бути разом. Але німецький офіцер вимушений «захищати чистоту крові». Причина вбивства дівчини – рапорт, про те, що лейтенант Панкрац живе з єврейкою. Не дивлячись на почуття Юдки, на те, що вона йому подобалася все більше й більше, офіцер позбавляє її життя: «Панкрац дістав пістолет

– Щур подав рапорт, що лейтенант Панкрац живе з Юдкою. Лейтенант Панкрац не розсердився на Щура, мабуть, він вчинив би так само, захищаючи чистоту крові.

Вдарив постріл, і вона, наче спіткнувшись, впала перед перекошеними дверима.

Блюдгельд... - сказав він: відплатив, розплатився. І переступив через неї. - Бене...» [6, с.134].

Отже, у повісті Бориса Харчука «Панкрац і Юдка», в якій, за словами С.С. Гречанюка, «прямо-таки вибухнув» художній талант письменника, на тлі подій Другої світової війни, вирішуються моральні проблеми, пов'язані із почуттями людини, зокрема, євреїв, до «іншого», «чужого», бажанням вижити в будь-яких умовах.

У прозі Діни Рубіної єврейська тема також займає особливе місце. У своїх творах, на відміну від Бориса Харчука, вона не акцентує на стереотипній моделі сприйняття євреїв іншими народами, тим самим не протиставляючи їх представникам інших національностей.

Сьогодні в Росії Діна Рубіна – прозаїк, котра продовжує традиції класичної літератури та «переробляє» у своїх творах духовний досвід модернізму.

Життєпис і творчість цієї сучасної авторки досліджували П.В. Басинський, Д.Л. Биков, Л.Є. Гомберг, М. Крутіков, Р.І. Нудельман, Е.Ф. Шафранська та інші. Про неї написані монографії, дипломні та дисертаційні роботи, статті і т. ін. Констатуємо, що в Україні життєпис і творчість цієї письменниці залишаються малодослідженими.

Російського митця слова Діну Рубіну цікавить, що відрізняє «свій народ» (для неї росіян і євреїв) від «не свого», іншого, чужого. Для візуалізації таких відмінностей письменниця використовує, у першу чергу, автобіографічний матеріал. Е.Ф. Шафранська зазначає: «Писатели Д. Рубина, Ч. Айтматов принадлежат по происхождению, домашнему воспитанию не только к русской культуре, но и к иной, нерусской. Находясь в поле

фольклорных и мифологических семейных преданий, воспоминаний, обычаев, кухни, аксиологии, религиозных мифологем, персоналии этого феномена – русской иноэтнической литературы – по-русски создают «иноэтнотекст», выступая комментаторами, толкователями, посредниками между двумя ментальностями: «своей» и «иной», выступая референтами нерусской этнической культуры» [7].

Таким референтом, у першу чергу узбецької культури, Діна Рубіна виступає в повісті «Камера наезжает!..». Особливість прози цієї авторки – присутність оповідача, і вона же героїня. Перед реципієнтом постає Узбекистан, його столиця Ташкент, мешканці колишньої радянської республіки, більшість із яких сповідають іслам і мають особливу ментальність. Оповідач пояснює нам: «Строгая пастушеская мораль предков и священное отношение узбеков к девичьей чести абсолютно не касаются их отношения к женщине европейского происхождения – независимо от ее возраста, профессии, положения в обществе и группы инвалидности. По внутреннему убеждению восточного мужчины – и мои мальчики не являлись тут исключением – все женщины-неузбечки тайно или открыто подпадали под определение «джаляб» – проститутка, блудница, продажная тварь. Возможно, тут играло роль подсознательное отвращение Востока к прилюдно открытому женскому лицу.

І хоча к тому времени, о котором идет речь, уже три десятилетия красавицы узбечки разгуливали без паранджи, в народе прекрасно помнили – кто принес на Восток эту заразу» [4, с. 52].

Отже, «неузбечки» в повісті є «чужими», «іншими» по відношенню до корінного населення.

І хоча в деякій мірі ми прослідковуємо іронічний підтекст розповіді про узбеків (особливо це стосується епізодів зйомки фільму за режисерським сценарієм

оповідача), читач відчуває повагу і приязнь до місцевого населення з боку головної героїні (читай Діни Рубіної).

Не оминає письменниця в повісті «Камера наезжает!..» і таку актуальну для радянських часів «єврейську тему»: «– Неплохо, неплохо, – повторила она. – Только вот герой на «Узбекфильме» не должен быть евреем... Это был абсолютно неожиданный для меня точный удар в тыл. <...> – С чего вы взяли, что он еврей? – дружелюбно спросила я наконец. Любопытно, что мы с ней одинаково произносили это слово, это имя, это табу, – смягчая произнесение, приблизительно так – ивре... – словно это могло каким-то образом укрыть суть понятия, защитит, смягчит и даже слегка его ненавязчиво ассимилировать. <...> – Еврей! – воскликнула Анжелла радостно, как ребенок, угадавший разгадку. Она произнесла это слово твердо и хрустко, как огурец откусывала: «яврей». – Ну конечно, яврей, то-то я чувствую – чего-то такое...<...> – Напрасно вы обиделись! – приветливо воскликнула Фаня Моисеевна. – Мы почти ничего не тронем в сценарии. Надо только верно расставить национальные акценты. – Фанька, молчи! – вскрикнула Анжелла в странном радостном возбуждении. – Я вижу теперь – что она хотела устроить из моего фильма! Она синагогу хотела устроить! Все яврей!!» [4, с. 32-34].

Сама письменниця ніколи не робила проблеми зі своєї національності і підкреслювала, що виховувалась у бікультурному середовищі.

На нашу думку, Діна Рубіна зацікавлена національною темою, проблемою національних образів світу. Особливий інтерес становить візуалізація цією авторкою образів «свого» та «чужого», адже, як зазначено вище для імагології концепт «свої-чужі» є основоположним.

У прозі Діни Рубіної особливе місце займає єврейська тема. Письменницю цікавить, що відрізняє росіян і євреїв від інших народів, і хвилює, так само як і Бориса Харчука,

важка доля єврейського народу у різних країнах і в різні часи.

Література

1. Агеева В. Нові виміри воєнної прози // Діалектика художнього пошуку. Літературно-критичний процес 60 – 80-х років. – К.: Наукова думка, 1989. – 319 с.; Чурилина 2008: Актуальные проблемы современной лингвистики. - М.: Наука, 2008. - 416 с.;
2. Виноградова Л. Н. Человек – не человек в народных представлениях // Человек в контексте культуры / Л. Н. Виноградова // – Славянский мир. – М.: 1995. – С. 17 – 26.
3. Джугастрянська Ю. «Вишневі ночі» Бориса Харчука: роздуми над книгою / Відчути себе читачем [Електронний ресурс] / Юлія Джугастрянська. – Режим доступу до статті: <http://litakcent.com/2010/10/09/vyshnevi-nochi-borysa-harchuka-rozdumy-nad-knyhojuvidchuty-sebe-chytachem/>
4. Рубина Д. Е. Камера наезжает!.. / Дина Рубина. – Москва : «Эксмо», 2005. – 256 с.
5. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 11. – 1980. – 687 с.
6. Харчук Б.М. Вишневі ночі. Панкрац і Юдка. De Profundis (три повісті про любов і зраду) / Борис Харчук// - Тернопіль: Джура, 2010. – 188 с.
7. Шафранская Е.Ф. «Мифопоэтика иноэтнокультурного текста в русской литературе XX-XXI вв.» [Електронний ресурс] / Элеонора Шафранская. – Режим доступу к автореферату диссертации: <http://www.dissercat.com/content/mifopoetika-inoetnokulturnogo-teksta-v-russkoi-proze-xx-xxi-vv>

Виктория Якимович. Образ другого в прозе Бориса Харчука и Дины Рубиной.

В статье анализируются образы «других», «чужих» в произведениях Бориса Харчука и Дины Рубиной. Сделано акцент на разрешении писателями нравственных проблем, которые связаны с чувствами человека. Повести «Панкрац и Юдка» Бориса Харчука и «Камера наезжает!..» Дины Рубиной объединяет еврейская тема. Подчеркивается, что Дина Рубина не противопоставляет евреев представителям других национальностей.

Ключевые слова: «другой», «чужой», образ, Борис Харчук, повесть «Панкрац и Юдка», Дина Рубина, повесть «Камера наезжает!..».

Теорія літератури

УДК 820159.955

ББК 83.0

Л.М. Айзенбарт

Термін «Концепт»: проблема визначення та підходи до вивчення

У статті проаналізовано багатоаспектність проблеми термінології концепту, висвітлено різноманітні сучасні підходи до його сутності та дефініції.

Ключові слова: концепт, поняття, значення, мова, культура.

Aizenbart Liubomyra. NOTION OF CONCEPT : PROBLEM OF DEFINITION AND APPROACHES TO STUDY

The article analyzes the multidimensionality of the research of the concept terminology problems and deals with the various approaches to the concept essence and definition

Keywords: concept, conception, meaning, language, culture.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Термін «концепт» починає активно вживатися в науковій літературі ще з середини ХХ ст., проте і сьогодні не існує єдності в його тлумаченні. Він є міжгалузевим поняттям, яке взаємодіє з цілою низкою наукових дисциплін, аспекти функціонування яких і визначають різне його бачення. Сучасні дослідники трактують концепт як одиницю мовознавства [3], контрастивної лінгвістики [20], лінгвокультурології [12], когнітології [16], філософії [6], літературознавства [8] тощо. І хоча він був предметом